

مطالعه تطبیقی ادله علمی در نظام دادرسی کیفری ایران و انگلستان با تأکید بر جرائم علیه تمامیت جسمانی

دکتر رجب گلدوست جویباری*

حیدر فرهمند فر**

تاریخ پذیرش: ۹۵/۱۰/۲

تاریخ دریافت: ۹۵/۵/۲۵

چکیده

با پیشرفت علوم و فناوری در عصر حاضر غالب نظام‌های کیفری دنیا از ادله سنتی و مرسوم فراتر رفته و همگام با تکنولوژی، ادله علمی را به‌ویژه در زمینه "جرائم علیه تمامیت جسمانی" از قبیل دی.ان.ای، انگشت نگاری، گزارشات پزشکی قانونی و سایر کارشناسی‌های تخصصی، در فرایند دادرسی کیفری خود به رسمیت شناخته‌اند. ادله علمی به دلیل علمی و تجربی بودن از درجه خطاپذیری کمتری نسبت به ادله سنتی برخوردار می‌باشند و دستگاه عدالت کیفری که به دنبال تحقق عدالت و دادرسی منصفانه می‌باشد نمی‌تواند از این شیوه‌های علمی غافل بماند. در قانون مجازات اسلامی و رویه قضایی، علی‌رغم ضرورت قانونی ارجاع موضوعات تخصصی به کارشناسی و عدم ممنوعیت استفاده از شیوه‌های علمی، ادله علمی به‌عنوان یک دلیل مستقل احصا نگردیده‌اند و تنها می‌توانند به‌عنوان کارشناسی‌های تخصصی در قالب "امارات قضایی" موجبات حصول علم قاضی را فراهم نمایند. این در حالی است که در حقوق انگلیس ادله علمی از جمله دی.ان.ای به‌عنوان ادله‌ای مستقل که می‌توانند موجبات برائت یا

---

* دانشیار دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ایران، تهران.

rajabgoldoust@yahoo.com

** دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ایران، تهران. (این مقاله برگرفته از رساله دکتری اینجانب با راهنمایی دکتر گلدوست جویباری می‌باشد).

Farhad.farahmand@ymail.com

محکومیت متهمان را به اثبات رساند به رسمیت شناخته شده و امکانات و تجهیزات کافی جهت تحصیل این ادله در اختیار نهادهای ذی ربط قرار داده شده است .

کلید واژگان

فرایند دادرسی کیفری، ادله اثبات، ادله علمی، احقاق عدالت کیفری.

مقدمه

امروزه پیشرفت علوم و فناوری، آثار خود را در تمامی زمینه‌ها از جمله ابزار کشف و اثبات جرائم آشکار ساخته است به گونه‌ای که عصر حاضر را «ادله علمی» نامیده‌اند. گاهی حتی صحت و سقم ادله سنتی مانند اقرار و شهادت در مواردی با کمک ادله علمی سنجیده می‌شود. در گذشته عمده ادله ابرازی برای اثبات جرائم یا اثبات بی‌گناهی افراد، محدود در اقرار، شهادت و علم قاضی خلاصه می‌گشت، اما گذشت زمان و پیشرفت علوم و تکنولوژی و شناخت معایب این ادله، باعث کاهش اهمیت این نوع ادله اثباتی در غالب نظام‌های دادرسی کیفری گردیده است^۱، زیرا، ادله علمی به لحاظ علمی و تجربی بودن از میزان خطاپذیری کمتری نسبت به ادله سنتی برخوردار می‌باشند و دستگاه عدالت کیفری را در تحقق اهداف عالی خود که همانا کشف حقیقت و تحقق عدالت می‌باشند، یاری خواهند نمود.

همان‌گونه که انریکو فری بنیان‌گذار مکتب جامعه‌شناسی جنایی معتقد بوده است در آینده به تدریج نظام ادله سنتی جای خود را به نظام ادله علمی خواهد داد^۲ از این‌رو، در غالب نظام‌های کیفری ادله علمی به رسمیت شناخته شده‌اند. با وجود این در ایران ادله علمی در مقایسه با سایر نظام‌های دنیا هنوز اهمیت و جایگاه شایسته خود را نیافته است و از این‌رو، این ادله در قالب یه دلیل مستقل در قانون مجازات اسلامی احصا نگردیده‌اند بلکه در قالب کارشناسی‌های تخصصی و به‌عنوان یک اماره قضایی می‌تواند در نهایت موجبات علم قاضی را پیرامون صحت و سقم موضوع مطروحه فراهم آورد. این در حالی است که با توجه به خیل عظیم جرائم ارتكابی در جامعه و عدم تکافوی ادله سنتی در اثبات تمامی آنها و همچنین پیشرفت‌های شگرفی که در زمینه علوم جرم‌یابی و شیوه‌های نوین اثباتی به‌خصوص در زمینه جرائم علیه تمامیت جسمانی ایجاد گردیده است می‌بایست این ادله در فرایند دادرسی کیفری به‌طور مستقل به رسمیت

1. Archbold J, Criminal Pleading, Evidence and Practice, Sweet and Maxwell, London (October 2004), p 9.

۲. طاهری بجد، محمد علی، "تعیین رژیم دلایل کیفری در نظام قضایی ایران"، علوم جنایی، مجموعه مقالات در تجلیل از دکتر آشوری، تهران، سمت، ۱۳۸۳.

شناخته شده و امکانات و تجهیزات لازم جهت تحصیل این ادله در اختیار نهاد پزشکی قانونی قرار گیرد.

لکن، نخست باید معلوم شود که ادله علمی که در خصوص جرائم علیه تمامیت جسمانی (به ویژه قتل) مورد استفاده قرار می‌گیرد کدام هستند و سپس جایگاه و ارزش اثباتی این ادله در فرایند دادرسی کیفری ایران در تطبیق با نظام کیفری انگلیس که در این خصوص غنی بوده و بسیاری از معضلات بین دادرسی کیفری را با نمونه‌های عملی حل نموده است، مورد بررسی قرار گیرد تا دانسته شود که آیا این شیوه‌های علمی قابلیت دلیل محسوب شدن را دارا می‌باشند و از سوی دیگر از جایگاه شایسته خود در فرایند دادرسی کیفری برخوردار می‌باشند. در پاسخ به این پرسش، فرضیه قابل طرح این است که ادله علمی به دلیل تجربی و عینی بودن از ارزش بالای اثباتی برخوردار می‌باشند و این در حالی است که در ایران برخلاف انگلیس، ادله علمی به عنوان یک دلیل مستقل در قانون احصا نگردیده و صرفاً به عنوان اماره قضایی در قالب کارشناسی‌های تخصصی می‌توانند موجبات علم قاضی را فراهم نمایند و در نتیجه از ادله غیر مستقیم محسوب می‌گردند. در این راستا، مطالب مورد بحث را در سه قسمت مورد بررسی قرار خواهیم داد: مفهوم ادله علمی (قسمت ۱) و مصادیق ادله علمی در خصوص جرائم علیه تمامیت جسمانی (قسمت ۲) و در نهایت جایگاه این ادله علمی در فرایند دادرسی کیفری ایران و انگلستان (قسمت ۳).

۱. مفهوم ادله علمی

پیشرفت علوم و فنون در تمامی زمینه‌ها، موجب گردیده است که در عصر حاضر جهت کشف بسیاری از جرائم و اثبات آنها، دستگاه عدالت کیفری به اشخاص خیره و کارشناس در هر رشته رجوع نماید و قضات دادگاه‌ها به ناچار می‌بایست رأی خود را بر اساس اظهار نظر افرادی صادر نمایند که به دلیل تخصص در علم یا فنی خاص توانایی لازم را برای کشف حقیقت دارا می‌باشند. مستند علم این کارشناسان، بهره‌گیری از حواس نمی‌باشد بلکه آنها از استنتاجات عقلی و علمی و سایر مدارک و شواهد به حقیقت پی می‌برند و از همین‌رو، حجیت این نوع

کارشناسی‌های تخصصی در فرایند دادرسی کیفری بر رعایت شرایط و ضوابط قانونی و علمی مبتنی می‌باشد و همین ویژگی است که کارشناسی را از شهادت شهود متمایز می‌گرداند.^۱

ادله علمی^۲ که از آن به ادله کارشناسانه^۳ نیز تعبیر می‌شود، «مجموعه نظریاتی هستند که از نتیجه آزمایش‌های مربوط حاصل می‌شوند و وقوع جرم را محرز و توجه آن را به شخص خاص، اثبات می‌کنند، به عبارت دیگر این‌گونه ادله نظریات علمی به اثبات رسیده به کمک آزمایش‌ها و تجربه‌های مکرر هستند، برخلاف دلایل نظری یا قضایی که منشأ آنها انسان است». بر اساس این تعریف، این روش‌ها کاملاً از لحاظ تجربی به اثبات رسیده‌اند و مراحل خطا و تردید را پشت سر گذاشته‌اند؛ بنابراین روش‌هایی مانند «بازجویی به‌وسیله دستگاه دروغ‌سنج» که هنوز از اطمینان لازم برخوردار نشده‌اند، علمی دانسته نمی‌شوند. نکته دیگر، امکان تجربه‌پذیری این روش‌ها برای هر کارشناس دیگر است، این امر منجر به متعارف نامیده شدن این روش‌ها در عرف خاص کارشناسان می‌شود. به عبارت دیگر، اگر قاضی، مبنای حکم خود را نظریه کارشناسی مبتنی بر ادله علمی قرار دهد، می‌داند که اگر قاضی دیگری این نظریه را مورد ملاحظه قرار دهد با حصول اقیاع وجدانی، حکمی مشابه صادر خواهد نمود. این در حالی است که در ادله نظری همانند اقرار و شهادت که از آن به ادله مبتنی بر درک عامیانه^۴ یاد می‌شود، میزان خطاپذیری بیشتری وجود دارد. در درک عامیانه احتمال خطا و نقص محتمل می‌باشد زیرا، با قوای پنج‌گانه یعنی بصری، سمعی، لامسه و ... همراه است و این قوا در افراد مختلف شدت و ضعف دارد. درحالی‌که در درک علمی علوم معتبری مانند شیمی، فیزیک، زیست و ... مطرح می‌گردد که تجربه‌پذیر و یکسان می‌باشند. در نظام ادله علمی نتایج حاصل از مطالعات انسان‌شناسی، روان‌شناسی، روان‌کاوی، جرم‌شناسی و سایر علوم تجربی و آزمایشگاهی مبنای طرق اثبات موضوعات کیفری خواهد بود و به کمک آنها جرائم کشف و مجرمان واقعی شناسایی خواهند شد و در نتیجه بزهکاری در جامعه نیز کاهش خواهد یافت.^۵ این خود گویای توفیق ادله علمی بر ادله نظری در زمینه کشف و اثبات جرائم می‌باشد.

^۱ دیبانی، عبدالرسول، **ادله اثبات دعوی در امور مدنی و کیفری**، تهران، انتشارات تدریس، چاپ اول، ۱۳۸۵.

2. EvidenceScientific.

3. Forensics Evidence.

4. Common Sense Evidence.

۵. هدایتی، محمد علی، **آیین دادرسی کیفری**، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۳۲.

۲. مهم‌ترین ادله علمی در خصوص جرائم علیه تمامیت جسمانی

مصادیق ادله علمی بسیار متنوع و متعدد می‌باشد به همین دلیل ارائه فهرست کاملی از آن در این مقال نمی‌گنجد. از همین روی مهم‌ترین آن که در خصوص جرائم علیه تمامیت جسمانی مورد استفاده قرار می‌گیرد در این قسمت ارائه و تبیین می‌گردد.

۲.۱. علم انگشت‌نگاری

علم انگشت‌نگاری عبارت است از به دست آوردن تصویر خطوط برجسته (نقوش) سرانگشتان اشخاص و به معنای وسیع کلمه، علم استفاده از آثار انگشت در تشخیص هویت و کشف جرائم تعریف گردیده است.^۱ اساسی‌ترین تحقیقات علمی در مورد آثار انگشت از نیمه دوم قرن ۱۹ میلادی آغاز شد. در سال ۱۸۵۸ میلادی سر ویلیام هرشل^۲ طی مدت ۲۰ سال بر روی اثرات انگشت اشخاص مختلفی که به دفعات مختلف از آنها أخذ کرده بود، مطالعات گسترده‌ای انجام داده است. در سال ۱۸۸۸ فردی به نام سر فرانسیس گالتون^۳ ریاضی‌دان مشهور انگلیسی - آثار انگشت جمع‌آوری شده توسط ویلیام هرشل را به‌وسیله علم ریاضی تجزیه و تحلیل نموده و دریافته است که احتمال اینکه دو نفر اثر انگشت یکسان داشته باشند، وجود نخواهد داشت. همچنین دریافت که در اثر مرور زمان نقش خطوط برجسته سر انگشتان اشخاص تغییر پیدا نمی‌کند و این نقوش در هر فرد منحصر به فرد بوده و با دیگران متفاوت است از طرف دیگر او با استفاده از آثار انگشتان افراد اقدام به ابداع روش‌های متعددی در زمینه تشخیص هویت آنها نمود.^۴

با توجه به ویژگی‌های منحصر به فرد اثر انگشت بود که از اوایل قرن بیستم، آثار انگشت به صورت گسترده‌ای در تشخیص هویت و کشف جرائم استفاده می‌شود به‌گونه‌ای که در حال حاضر در اکثر کشورها، متداول‌ترین شیوه علمی برای تشخیص هویت افراد و آگاهی از سوابق سوء افراد انگشت‌نگاری است. دستگاه عدالت کیفری تا قبل از ابداع این شیوه علمی، جهت

۱. نجابتی، مهدی، کشف علمی جرائم، چاپ ۱۳، تهران، سمت، ۱۳۹۲.

2. Sir William Herschel.

3. Sir Francis Galton.

۴. سوانسون، چالز-جاملین، نیل- تری تو، لئونارد "کشف علمی جرائم"، ترجمه: مهدی نجابتی، رضا پرویزی، اصغر شفیعی نیک، مجله تحقیقات جنایی، پاییز ۸۱، شماره ۴۱، ۱۳۸۱.

اثبات موضوعات کیفری ناگزیر از توسل به ادله سنتی همانند اقرار و شهادت و قسم بوده است و از آنجا که در غالب موارد این ادله محدود در اختیار طرفین دعوا و قضات دادگاهها قرار نداشته است، طریقه حصول و کشف حقیقت با دشواری همراه بوده است و اما این شیوه علمی نیز دارای معایبی است و از مهم‌ترین آنها این امر می‌باشد که در بسیاری از موارد مجرمان از خود اثر انگشتی در صحنه جرم باقی نمی‌گذارند و یا از دادن اثر انگشت امتناع می‌نمایند.^۱ و این از آن رو است که مجرمان نیز همانند سایر افراد جامعه به شیوه‌های علمی اثبات جرائم آگاهی یافته و سعی در خنثی نمودن آنها می‌نمایند و به همین جهت از تماس مستقیم با اجسام در محل وقوع جرم، پیشگیری به عمل می‌آورند.

در ایران استفاده از اثر انگشت برای تشخیص هویت و کشف جرم به اواخر حکومت قاجاریه مربوط می‌شود و در سال ۱۲۹۵ هجری شعبه انگشت‌نگاری^۲ به ریاست احمد علاپور در تأمینات آن روز دایر گردید. از آن تاریخ به بعد انگشت‌نگاری از مجرمان در ایران متداول گردید و در نهایت «سیستم طبقه‌بندی هنری» در ایران متداول شده و آثار انگشت بر اساس این سیستم کلاسه و بایگانی می‌گردد.^۳ بنابراین، همانند سایر کشورها در ایران یک سیستم انگشت‌نگاری عمومی وجود دارد و در آن اثر انگشتان مظنونان، متهمان و مجرمان سابقه‌دار ثبت گردیده است و به این وسیله این امکان برای دستگاه عدالت کیفری فراهم می‌گردد تا با ارجاع موضوع به کارشناسان اداره تشخیص هویت از آثار انگشت ثبت شده استفاده نماید.^۴

در حقوق انگلستان اثر انگشت متهمان و مجرمان در محل مخصوصی ثبت می‌گردد و در زمان تحقق قتل و سایر صدمات بدنی به منظور شناسایی مرتکب با مظنونان احتمالی مورد تطبیق قرار خواهد گرفت و در پرونده‌های موضوع قتل و صدمات بدنی بسیار مورد استفاده قرار می‌گیرد.^۵ بنابراین، مهم‌ترین فایده علم انگشت‌نگاری تعیین هویت مجرمان می‌باشد. زیرا، مجرمان همیشه هویت خود را پنهان می‌نمایند و هر بار با مشخصاتی متفاوت مرتکب جرم می‌شوند اما

۱. سافراشتاین، ریچارد، **کشف علمی جرائم**، مترجم: معاونت آموزش ناجا، تهران، معاونت آموزش ناجا، ۱۳۷۸.

2. Fingerprint.

۳. شریفی خضارتی، امیر، **"علم انگشت‌نگاری"**، سایت آفتاب (www. Aftab.ir). ۱۳۸۷.

۴. نجابتی، مهدی، **کشف علمی جرائم**، چاپ ۱۳، تهران، سمت، ۱۳۹۲.

5. Lawson, F, Tamara : can Fingerprints Lie? Re- Weighting Fingerorint Evidence In Criminal Jury Trials : American Journal of Criminal Law. (September 2003).p11.

انگشت‌نگاری وسیله‌ای برای تشخیص هویت واقعی آنها است^۱. به عبارت دیگر اگر آثار باقی مانده انگشتان مجرم که بر روی اسلحه و سایر آلات جرم، در، میز، شیشه یا سایر نقاط صحنه جرم باقی می‌ماند، با استفاده از علم انگشت‌نگاری جمع‌آوری و طبقه‌بندی علمی شود، به تشخیص هویت مجرمان به‌خصوص در جرائم علیه تمامیت جسمانی کمک خواهد نمود و قضات را در انجام وظایف محوله یاری خواهد کرد.

۲.۲. آزمایش دی.ان.ای (D.N.A)

در سال ۱۹۸۵ میلادی شناسه‌ای با نام اختصاری دی.ان.ای^۲ (D.N.A) وارد عرصه علمی کشف و اثبات جرائم گردیده و فرایند دادرسی کیفری را متحول نمود. دی.ان.ای از دو رشته مارپیچ مانند که ساختار ژنتیکی انسان را تشکیل می‌دهد، ساخته شده است. این طرح‌ها یا نقشه‌های زیستی از طریق ژن‌ها و از والدین به فرزندان منتقل می‌شوند و در تمامی سلول‌های بدن وجود داشته و جزئی از ذات هر سلول به شمار می‌رود. در مواقعی که یک مدرک وقوع جرم از قبیل خون، اسپرم، ذرات پوست و سایر بافت‌های بدن در صحنه جرم یافت شود و لازم باشد که مشخص گردد مدرک مذکور به کدام یک از مظنونین احتمالی پرونده مربوط می‌باشد، کافی است که D.N.A نمونه مشکوک با D.N.A تک تک افراد مظنون مقایسه گردد.

در برخی از کشورها همانند آمریکا و انگلستان با تصویب پارلمان دولت مکلف گردیده است که مراکز بایگانی D.N.A تأسیس نماید تا پلیس قادر باشد بدون مانع قانونی، واحدهای مخصوص بایگانی D.N.A مجرمان و یا کسانی که متهم یا مظنون به ارتکاب جرم می‌باشند را تشکیل نماید^۳ در حال حاضر شواهد و مدارکی که از نتایج این آزمون‌ها در مراحل مختلف تحقیقات مقدماتی و رسیدگی‌های کیفری نزد قضات ارائه می‌گردند، معتبر دانسته می‌شود و در موارد بسیاری مجرمیت یا برائت افراد را به اثبات رسانده است که در این خصوص می‌توان به پرونده مایکل مانین^۴ در انگلستان اشاره نمود، مایکل مانین در سال ۱۹۸۰ میلادی متهم گردیده بود که

1. Pollman, Christopher, Book Review: Suspect Identities. A History of Fingerprinting and Criminal Identification, British Journal Criminology, vol.44, (July 2004), march, p.298.
 2. (Deoxy – Ribo- Nucleic- Acid).
 3. Kean, A, the Modern Law of Evidence, Fifth Edition, Butterworth, London, (2000). p.53.
 4. Michael Manin.

طی یک شلیک مرگ‌بار یک راننده کامیون به نام جی تی مک کاری^۱ را به قتل رسانده است سپس وی در دادگاه محکومیت یافته و به حبس محکوم گردید و این در حالی است که پس از گذشت مدتی طولانی قریب به ۳۶ سال با انجام آزمایشات D. N. A و ارائه آنها به دادگاه بی‌گناهی وی به اثبات رسید. در زمینه اثبات مجرمیت از این طریق نیز می‌توان به پرونده البرتو دو سالو^۲ معروف به پرونده قاتل سریالی زنان بوستون^۳ در دهه ۱۹۶۰ میلادی اشاره نمود، در این پرونده پلیس پس از ۵۰ سال با انجام آزمایش D. N. A گرفته شده از برادرزاده این مجرم سابقه‌دار و مطالعه ویژگی‌های مشترک خانوادگی آنها، پرده از راز این قتل‌ها برداشته و معلوم گردید که البرتو دو سالو مجرم واقعی بوده است.^۴

طی سال‌های ۱۹۸۷ تا ۲۰۰۴ میلادی در انگلستان قریب به ۱۵۰ نفر از کسانی که متهم به قتل و تجاوز جنسی بوده‌اند در نهایت تبرئه گردیدند که از این رقم ۱۰۶ نفر (۸۸ درصد) بر اساس آزمایشات ژنتیک D. N. A بی‌گناهی‌شان به اثبات رسیده است.^۵ کیفیت دی. ان. ای به دست آمده و نوع آنالیز مولکولی بر میزان اعتبار و قاطعیت مدرک استنادی در دادگاه تأثیر خواهد گذاشت. در صورتی که یک دی. ان. ای با کیفیت از بافت‌های سلولی برجای مانده در صحنه جرم به دست آید، امکان بررسی آن از طریق شاخص‌های متنوع آزمایش دی. ان. ای میسر خواهد بود. در عمل تشخیص هویت ژنتیکی زمانی امکان‌پذیر می‌باشد که متهم قبلاً در صحنه جرم حضور داشته و سلول‌های وراثتی وی با سلول‌های به دست آمده در صحنه جرم قابل تطبیق باشد و در این صورت اگر هر دو یکسان باشد مجرمیت متهم محرز خواهد شد.^۶ با این حال زمانی که متهم در صحنه جرم نبوده یا اینکه وی در صحنه جرم حضور داشته ولی ردی بیولوژیک از خود بر جای نگذاشته باشد، نمی‌توان از تشخیص هویت ژنتیک استفاده نمود.^۷

1. J.T.mackari.

2. Alberto Du Salo.

3. Boston.

۴. دلبونیت، ام هس کاون، **تحقیقات جنایی**، ترجمه: جاوید بهرام‌زاده، تهران، دانشگاه علوم انتظامی، چاپ اول، ۱۳۸۵.

5. Ressa, Tom and Robert, A. J. ,Case Comment ,Evidence: Expert Evidence Lip Reading , Criminal Law Review, (July2004), nov.p.943.

۶. علی‌پور تبریزی، آرش، **ژنتیک قانونی، اصول و کاربردها**، مشهد، انتشارات شاملو، ۱۳۸۹.

۷. جعفری، امین، **"تشخیص هویت ژنتیکی"**، فصلنامه حقوق پزشکی زمستان ۸۹، شماره ۴۰.

در ایران آزمایشات "دی.ان.ای" در مقایسه با کشور انگلستان مورد استفاده وسیع در کشف جرم قرار نمی‌گیرد، هر چند در این راستا، اقداماتی مانند ایجاد بخش "دی.ان.ای" در سازمان پزشکی قانونی، در سال ۱۳۷۴ صورت گرفته است. ایجاد چنین نهادی در پزشکی قانونی سبب سرعت و دقت بیشتر در پرونده‌های ارجاعی از سوی دادگاه‌ها گردیده و از آنجا که آزمایش "دی.ان.ای" از درصد اطمینان بالایی برخوردار می‌باشد، توانسته است با ارائه پاسخ قطعی و اطمینان‌آور به قضات، برای آنان اقناع وجدانی ایجاد نماید.

در حقوق انگلیس، اقناع‌آوری که در قالب قاعده فراتر از شک معقول^۱ گنجانده شده است ویژگی اصلی دلیل دانسته شده و در غالب موارد نیز آزمایشات دی.ان.ای و شیوه‌های علمی دیگر جهت حصول اقناع در نظر گرفته می‌شوند.^۲ لکن عمل کارشناسی ژنتیک نیز یک فعالیت انسانی است و مانند سایر فعالیت‌های بشری امکان خطا و سوءاستفاده در آن هرچند اندک، وجود دارد و از همین رو، قضات می‌بایست در موارد مشکوک، شرایط برداشت بافت و روش‌های اتخاذ شده در آزمایشگاه‌ها را در زمان تشخیص هویت ژنتیک ارزیابی کرده و در برخی موارد نظریه کارشناسان دیگر را أخذ نمایند. خاطر نشان می‌گردد که در دادگاه‌های ایران، دلیل "دی.ان.ای" به تنهایی و صریحاً مستند حکم قرار نمی‌گیرد، اما می‌تواند از راه‌های مؤثر در ایجاد علم قاضی به‌شمار رود. از لحاظ حقوقی در ایران، احتساب دی.ان.ای به‌عنوان دلیل با ایراد قانونی مواجه نمی‌باشد هرچند در دادگاه‌ها به دلیل نداشتن امکانات کافی معمولاً کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد و عملاً ارزش آن به اماره قضایی تقلیل می‌یابد. هم‌اکنون مطابق بر ماده ۱۳۶ و ۱۵۵ قانون آیین دادرسی کیفری، قاضی می‌تواند برای رسیدن به علم، موضوع را جهت آزمایش‌های علمی از جمله "دی.ان.ای" به پزشکی قانونی ارجاع دهد و هرچند این شیوه علمی مستند صریح حکم دادگاه‌ها قرار نمی‌گیرد اما از راه‌های مهم اقناع وجدانی قاضی محسوب می‌شود و ارزش این شیوه علمی تا جایی است که می‌تواند ادله سنتی را از اعتبار ساقط نماید.^۳ در حقوق انگلیس آزمایش دی.ان.ای به‌عنوان یک دلیل علمی ارزش خاصی در قوانین موضوعه و رویه قضایی دارا می‌باشد. همچنان که در

1. Beyond of Reasonable Doubt.

2. R. J. Ress, Tom and Robert, A. J., Case Comment, Evidence: Expert Evidence Lip Reading, Criminal Law Review, (2004), nov. p.939.

۳. مؤذن زادگان، حسن علی، عظیمی‌فر، بابک، "سودمندی و تجزیه و تحلیل دی.ان.ای در کشف علمی جرائم"، مجموعه مقالات، تهران، سمت، ۱۳۸۹.

قاعده ۴ از تبصره ۳ قانون دادگاه‌های صلح^۱ به مدارک و اطلاعات علمی له و علیه متهم، ارزش خاصی داده شده و در این قانون اطلاعات حاصل از دی.ان.ای به‌عنوان یک دلیل قوی در دادرسی کیفری به رسمیت شناخته شده است.^۲ این از آن رو است که با رعایت ضوابط علمی و فنی اطلاعات حاصل از آزمایش دی.ان.ای از ارزش اثباتی بالایی می‌تواند برخوردار باشد.

۲.۳. نظریات پزشکی قانونی

پزشکی قانونی پا به پای طب و قانون شروع به تکوین نموده و از دیر باز بشر را در کشف جرائم یاری داده است. شاید تاریخچه واقعی این علم به زمان اولین جنایات بشری بازگردد.^۳ به کار گرفتن علوم پزشکی و رشته‌های وابسته به آن در خدمت قانون را پزشکی قانونی می‌گویند.^۴ به منظور کشف جرم و تحقیق درباره علل پدید آمدن وقایعی از قبیل علل مرگ و جراحات از متخصصان پزشکی قانونی استفاده می‌شود.^۵ امروزه با توجه به پیشرفت‌هایی که در زمینه روش‌های ارتکاب جرم توسط مجرمین پدید آمده است، دستگاه عدالت کیفری بدون بهره‌گیری از اصول علمی و پزشکی قانونی با شکست مواجه خواهد گردید.

با استفاده از علوم پزشکی و آزمایشگاهی در کنار دیگر ادله سنتی اثبات جرائم، پرونده‌های جنایی با دقت و سرعت بیشتری مورد بررسی قرار خواهد گرفت و این خود گویای اهمیت پزشکی قانونی در پرونده‌های جنایی به‌ویژه قتل می‌باشد، در حال حاضر تشخیص علت فوت در مرگ‌های مشکوک با بهره‌گیری از متخصصان پزشکی قانونی، برای دستگاه قضایی تسهیل گردیده است.

در حقوق انگلیس نیز یکی از کمک‌های اساسی نهاد پزشکی قانونی^۶ به قضات دادگاه‌ها، کشف علت مرگ در پرونده‌های مربوط به قتل بوده است، در این نوع پرونده‌ها کارشناسان پزشکی

1. Magistrate Act 1993.

2. Ormerod, David and Tause, Dillys, Case Comment, Disclosure Magistrate Court to Serve D.N.A Evidence as a Part of Advance Information, Criminal law Review. (2001. Dec) p 980.

۳. کاهانی، علیرضا و خدابنده، فریده، "پزشکی قانونی"، مجله پیام آموزش، پاییز ۹۰، شماره ۱۳.

۴. شیرزاد، جلال، پلیس و پزشکی قانونی، تهران، انتشارات دانشگاه علوم انتظامی، ۱۳۸۵.

۵. گودرزی، فرامرز، پزشکی قانونی، انتشارات انیشتین، تهران، ۱۳۷۷.

6. Legal Forensic Medicine Institution.

قانونی با بررسی آثار و جراحات وارده بر اجساد، در خصوص انتساب یا عدم انتساب آن جراحات بر آلت ارسالی اظهار نظر می‌نمایند.^۱

در برخی از موارد جهت شناسایی مجرم نیز می‌توان از امکانات پزشکی قانونی استفاده نمود و این از آن رو است که برخی از مجرمین در صحنه ارتکاب جرم، بقایایی از خود بر جای می‌گذارند و متخصصان پزشکی قانونی با انجام آزمایشات "دی.ان.ای" بر روی آنها می‌توانند به "دی.ان.ای" مجرم دست یابند. بنابراین این نهاد به شرط آنکه مجهز به امکانات مورد نیاز و متخصصان مجرب و متعهد بوده باشد، می‌تواند در کشف جرم و اثبات مجرمیت و بی‌گناهی افراد، موجبات اجرای عدالت را فراهم آورد. در رویه قضایی نیز از دیرباز دخالت کارشناسان پزشکی قانونی در پرونده‌های قتل عمدی به منظور تشخیص کشنده یا مجروح‌کننده بودن عمل ارتكابی، مورد تأکید قرار گرفته است. از همین رو، در رأی شماره ۱۸ مورخ ۱۳۲۹/۱/۶ شعبه دوم دیوان عالی کشور آمده است «تشخیص حساس بودن موضع از اموری است که باید نظر کارشناسی در مورد آن جلب شود» همچنین در رأی دیگری در این خصوص دیوان عالی کشور چنین نظر داده است «تشخیص حساس بودن یا نبودن موضع اصابت امری است فنی و تشخیص آن از صلاحیت دادگاه خارج است و جلب نظر کارشناس در این مورد ضروری می‌باشد».^۲

بنابراین اظهار نظر کارشناسان پزشکی قانونی در خصوص موضوعات ارجاعی، می‌تواند موجبات اقناع وجدان قاضی دادگاه را فراهم نماید و از سویی دیگر با حصول علم برای قاضی مبتنی بر این اظهار نظرهای تخصصی و علمی، وی می‌تواند در صورت تعارض علم خود با ادله دیگر به علم خود که از این شیوه علمی به دست آمده است استناد نموده و به ادله سنتی اعتنا ننماید.

۳. جایگاه ادله علمی در فرایند رسیدگی کیفری ایران

در قانون مجازات جهت اثبات جرایم، ادله محدود و مشخصی احصا گردیده است که عبارتند از، اقرار، شهادت، سوگند، قسامه و علم قاضی. این در حالی است که با پیشرفت و گسترش علوم تجربی روش‌های علمی جدیدی همانند گزارشات پزشکی قانونی، انگشت‌نگاری، آزمایشات

۱. ورنون جی، گبیرت، تحقیقات علمی پیرامون قتل، ترجمه: رضا پرویزی، تهران، انتشارات معاونت آموزش جمهوری اسلامی، ۱۳۷۷.

۲. ضیا، کیوان، قانون مجازات اسلامی در قلمرو قضایی ایران، تهران، انتشارات ضیا، ۱۳۸۳.

"دی. ان. ای" و غیره برای اثبات جرایم پدید آمده است، که همگی آنها می‌توانند در کشف حقیقت و اقناع وجدانی قاضی موثر باشند. در ایران ادله علمی در قالب کارشناسی‌های تخصصی، می‌تواند موجبات اقناع وجدانی قاضی را به تحقق یا عدم تحقق جرم از سوی متهم را فراهم نماید. لذا با توجه به اهمیت کارشناسی تخصصی و فنی و علم قاضی در فرایند دادرسی کیفری ایران این دو مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

۳.۱. رجوع به کارشناسی: گزارشات علمی و فنی

مهم‌ترین مصداق امارات قضایی، کارشناسی است و نتایج حاصل از ادله علمی در قالب کارشناسی‌های تخصصی تبلور می‌یابد. در موارد بسیاری به دلیل عدم تسلط قضات نسبت به موضوع و اطلاعات تخصصی، رجوع به اهل خبره ضروری است.^۱ در کارشناسی از تخصص فرد، برای راه حل قضایی و کمک به قاضی استفاده می‌شود. به دلیل اهمیت کارشناسی در موضوعات فنی، قانون‌گذار در ماده ۱۵۵ قانون آیین دادرسی کیفری مقرر داشته است «هرگاه بازپرس رأسا یا به تقاضای یکی از طرفین کارشناسی را ضروری بداند، قرار ارجاع امر به کارشناسی را صادر می‌نماید». بنابراین ارجاع موضوع به کارشناسی، هنگامی است که به لحاظ فنی یا تخصصی بودن موضوع پرونده، قاضی از تشخیص موضوع ناتوان باشد به‌گونه‌ایی که برای کشف حقیقت و اقناع وجدان، نیازمند نظر کارشناسی می‌گردد.

بررسی آرا دیوان عالی کشور حاکی از ضرورت قانونی ارجاع موضوعات تخصصی و فنی به کارشناس مربوطه می‌باشد. به‌طور مثال در دادنامه شماره ۳۱۳۵ مورخ ۱۳۱۹ صادره از شعبه سوم دیوان عالی کشور به صراحت بر ارجاع امر به کارشناسی در موضوعات تخصصی و فنی تأکید گردیده است.^۱ در حقوق انگلیس کارشناس^۲ در مواردی مورد استفاده قرار می‌گیرد که موضوع مطروحه تخصصی بوده لزوم اظهار نظر یک فرد متخصص را ایجاب نماید و همچنین در خصوص قتل و صدمات بدنی ارجاع به کارشناسان پزشکی قانونی و سایر افراد متخصص جهت علت مرگ و صدمه و میزان آن و انتساب قتل به متهم از طریق آزمایشات دی.ان.ای و انگشت‌نگاری ضروری دانسته شده است و نظریه کارشناسان مربوطه می‌تواند به‌عنوان یک دلیل

۱. کریم‌زاده، احمد، آرا دادگاه انتظامی قضات در امور کیفری، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۱.

2. Expert Opinion Witness.

مستقل له یا علیه افراد در دادگاه‌ها مورد استناد قرار گیرد.^۱ از این‌رو، در پرونده کلارک^۲ قاضی استین^۳ راجع به کارشناسی و پذیرش ادله علمی این‌گونه نظر داده است: «رویه دادگاه‌های انگلیس می‌بایست یک رویه منعطف نسبت به کارشناسی باشد و باید از نتایج علوم مختلف بهره برد». در این کشور پایگاه ملی اطلاعات دی.ان.ای^۴ به منظور بهره‌مندی از ادله علمی در کشف جرم و برای أخذ نمونه دی.ان.ای از تمامی افرادی که توسط پلیس دستگیر می‌شوند و متهمان و محکومان پرونده‌های جنایی ایجاد گردیده است^۵ و حتی در پرونده مارپر^۶ مقرر گردید که نمونه‌های دی.ان.ای أخذ شده حتی در صورت عدم محکومیت افراد هم مورد نگهداری قرار گیرد. خاطر نشان می‌گردد که قانون عدالت کیفری مصوب ۲۰۰۳^۷ موارد أخذ اثر انگشت و نمونه دی.ان.ای را به مواردی هم که نتایج حاصل از این ادله در فرایند رسیدگی به جرمی که متهمان به آن متهم هستند مورد استفاده قرار نگیرد، گسترش داده است. هرچند ملاحظات حقوق بشری مبنی بر اصل غیر قابل تعرض بودن جسم و تن انسان می‌باشد اما این چالش در راستای کشف حقیقت و احقاق عدالت رنگ می‌بازد.

علی‌رغم اهمیت جلب نظر کارشناس در هر موضوع فنی، ممکن است که این اظهار و نظرهای تخصصی نادرست و ناشی از غرض‌ورزی بوده و با اوضاع و احوال موجود در پرونده، مطابقت منطقی و عقلی نداشته باشد. از همین‌رو، در ماده ۱۶۶ قانون آیین دادرسی کیفری مقرر گردیده است. «در صورتی که نظر کارشناسی با اوضاع و احوال محقق و معلوم مورد کارشناسی مطابقت نداشته باشد، بازپرس نظر کارشناس را به نحو مستدل رد می‌کند و موضوع را به کارشناس دیگر ارجاع می‌نماید». مفهوم این ماده آن است که در موضوعات تخصصی، قاضی نمی‌تواند بدون أخذ نظر کارشناس رأی صادر نماید و مکلف است در صورت نامعتبر دانستن نظر یک کارشناس خاص، موضوع را به کارشناس دیگری ارجاع دهد.

1. Robert ,Paul and Zuckerman,Adrian,Criminal Evidence , First Edition,Oxford University Press,(September 2004. p.90.

2. R V Clark (1995).

3. Stein.

4. D.N.A National Database.

5. Kaye,D and Smith,M." D.N.A Identification Database:Legality , Legitimacy ,Wisconsin, L Rev,(2003) p.413.

6. R v Marper 2004.

7. Criminal Justice Act 2003 .

بنابراین، کارشناسی یک شیوه علمی مهم در اثبات موضوعات کیفری محسوب می‌گردد، که می‌تواند موجبات اقناع وجدانی قاضی را فراهم آورد.^۱ لکن، برخلاف حقوق انگلیس در ایران کارشناسی خود به‌عنوان یک دلیل مستقل، جهت برائت یا مجرمیت متهمان به‌کار نمی‌رود و برای قاضی هم لازم‌الاتباع نمی‌باشد، اما چون نظریه کارشناسی بر اساس علوم پیشرفته و در موضوعات فنی و تخصصی صادر گشته است، قاضی رسیدگی‌کننده، نمی‌تواند نسبت به آن بی‌اعتنا بوده و بدون دلیل آن را مورد رد قرار دهد و در صورت نپذیرفتن نظریه کارشناس خاص نیز، می‌بایست موضوع را به کارشناس دیگری ارجاع دهد تا در نهایت اقناع وجدانی حاصل نماید و به‌عبارت دیگر در موضوعات فنی و تخصصی مطرح در فرایند دادرسی کیفری، اخذ نظریه کارشناس، شرط لازم بوده به‌گونه‌ایی که بدون آن رأی قاضی فاقد اعتبار می‌باشد و در عین حال، شرط کافی نمی‌باشد و در نهایت می‌بایست با مستندات محقق و مسلم موجود در پرونده مغایرت نداشته و موجبات علم قاضی به حقیقت امر را فراهم نماید.

در خصوص استفاده از ادله علمی و عدم مغایرت آنها با مقررات آیین دادرسی، شورای عالی قضایی در بخشنامه‌ای خطاب به قضات سرار کشور چنین اعلام نظر نموده است «هرچند در برخی از جرائم طرق اثبات دعوی در قانون ذکر شده است، لیکن چون این امر از باب طریقی و حصول علم برای قاضی است و قاضی برای حصول قطع و یقین از هیچ نوع تحقیقی که علم را تحصیل کند منع نگردیده است لذا لازم است که در رسیدگی‌ها طرق علمی کشف و اثبات جرائم را مورد غفلت قرار ندهند و از وسایلی که دانش بشری در این زمینه فراهم نموده است استفاده نمایند». در رویه قضایی نیز دیوان عالی کشور در یکی از آرای خود به اطلاعات حاصل از آزمایش دی.ان.ای به‌عنوان دلیلی که می‌تواند برائت متهم را به اثبات برساند تأکید نموده و نپذیرفتن درخواست متهم برای انجام آزمایش دی.ان.ای را از موارد نقص تحقیقات مرجع بدوی دانسته است.^۲ همچنین در رأی دیگری دادگاه کیفری یک، آزمایش دی.ان.ای را به‌عنوان یک قرینه قوی که می‌تواند موجبات علم قاضی را فراهم نماید مورد تأیید قرار داده است.^۳

۱. حسن‌زاده، مهدی، "کارشناسی دلیلی مستقل از علم قاضی"، مجله فقه و حقوق، سال سوم، شماره ۱۲.

۲. رأی شماره ۰۰۴۸ مورخ ۹۳/۱/۱۷ شعبه ۳۶ دیوان عالی کشور.

۳. رأی شماره ۰۰۱۴۶ مورخ ۹۳/۶/۳۱ شعبه هفتم دادگاه کیفری یک.

در حقوق انگلیس نیز ارجاع موضوعات تخصصی به کارشناسان مربوطه ضروری بوده و قضات اغلب از نظر کارشناسی عدول نمی‌کنند مگر آنکه بی‌اعتباری نظریه کارشناس محرز گردد.^۱ از همین روی ادله علمی حاصل از آزمایش دی.ان.ای که خود یک نوع کارشناسی تخصصی و فنی می‌باشد در موارد بسیاری موجبات محکومیت یا برائت افراد را فراهم نموده است. به‌طور مثال در پرونده ادامز^۲ علی‌رغم شهادت شهود و سایر قرائنی که بی‌گناهی متهم را ثابت می‌نمود وی براساس نمونه آزمایش دی.ان.ای کشف شده در صحنه جرم که تعلق جرم را به وی اثبات می‌نمود محکوم گشت. همچنین در پرونده توماس^۳ متهم در جریان یک جنایت بر پایه ادله سنتی مجرم دانسته شد اما پس از شش سال با انجام آزمایش دی.ان.ای بی‌گناهی وی به اثبات رسیده است.

بنابراین ادله علمی و به‌خصوص نظریات پزشکی قانونی در زمینه جرائم علیه تمامیت جسمانی در هر دو نظام ایران و انگلستان نقش مؤثر و ضروری ایفا می‌نماید اما از لحاظ جایگاه و ارزشی که به آن داده می‌شود متفاوت می‌باشد در حالی که در انگلستان ادله علمی غالباً به‌عنوان یک دلیل مستقل مورد استناد قرار می‌گیرند، در ایران ادله علمی و نظریات کارشناسان صرفاً می‌توانند موجبات علم قاضی را فراهم نمایند.

۳.۲. علم قاضی " قناعت وجدان ناشی از ادله علمی "

گاه ممکن است قاضی بدون اینکه متهم اقرار به ارتکاب جرم کند یا شهودی علیه وی شهادت دهند به ارتکاب جرم از سوی متهم علم پیدا کند. هرچند فقهای شیعه و اهل سنت در خصوص جواز اثبات جرائم به استناد علم قاضی نظرات مختلفی را ارائه نموده‌اند لکن قول مشهور فقهای امامیه این است که علم قاضی مطلقاً حجت می‌باشد، این از آن رو است که علم قاضی و طریقت آن به واقع، قوی‌تر از بینه‌ایی است که در موضوع قضاوت و صدور حکم، کاشفیت از واقع دارند، و با وجود علم به حقیقت موضوع، نیازی به اقامه ادله دیگر نمی‌باشد. در این خصوص صاحب جواهر معتقد است " ظهور علم قاضی، قوی‌تر از بینه‌ایی است، که اراده کشف واقع از آن

1. Lynch.Michael and McNally.Ruth,common Sense, and D. N. A Evidence: a Legal Controversym, about the Public Understanding of Science, Public Understanding of Science 12(1),(2003) p.94.
2. R v Adams (1995).
3. R v Tomas (1993).

می‌شود^۱». بنابراین، از لحاظ فقهی قاضی مجاز می‌باشد که در تمامی جرائم به علم خود استناد نموده و حکم صادر کند. در این خصوص در تحریر الوسیله آمده است^۲ " برای قاضی جایز است که طبق علم خودش حکم صادر نماید و بدون آنکه نیاز به اقامه بینه داشته باشد قانون‌گذار نیز، به پیروی از نظر فقها، در ماده ۱۶۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ علم قاضی را با حصول شرایطی به نحو عام برای اثبات تمامی جرائم، معتبر دانسته است و در تعریف علم قاضی در ماده ۲۱۱ همان قانون آمده است «علم قاضی عبارت است از، یقین حاصل از مستندات بین در امری است که نزد وی مطرح می‌شود. در مواردی که مستند حکم علم قاضی است وی موظف است، قرائن و امارات مستند علم خود را به‌طور صریح در حکم قید نماید». از این ماده قانونی نکات ذیل مستفاد می‌گردد:

الف) اقناع وجدان قاضی، می‌بایست از مستندات و اوضاع و احوال مضبوط در پرونده مطمح نظر وی حاصل گردد، بنابراین سایر محکومیت‌های قطعی کیفری متهم و پرونده‌های دیگر وی، نمی‌تواند مستند علم قاضی، در یک پرونده خاص قرار گیرد.

ب) علم قاضی یک نوع یقین حاصل از استنتاجات عقلانی است، که برای هر فرد دارای عقل سلیم و وجدان آگاه در یک شرایط مشابه حاصل می‌گردد و قاضی مجاز نمی‌باشد که هرگونه که خود بخواهد نسبت به قرائن و اوضاع و احوال موجود در پرونده، ارزش‌گذاری نماید، بلکه باید به‌گونه‌ای باشد که هر انسان متعارف در چنین شرایطی به همان نتیجه‌ایی که قاضی رسیده است، برسد.

ج) تمامی قرائن و امارات موجود در پرونده می‌تواند مستند علم قاضی قرار گیرد. مع‌الوصف، شیوه‌های علمی کشف و اثبات جرائم که تحت عنوان کلی کارشناسی تخصصی قرار می‌گیرند و سایر شیوه‌های علمی و مدرن، می‌تواند موجبات علم قاضی را فراهم نماید. در انگلستان قاعده "اثبات فراتر از شک معقول"^۳ " معادل اقناع وجدانی و علم دادرسی می‌باشد. بر طبق این قاعده هرگاه قاضی دادگاه با استناد به ادله سنتی یا علمی فراتر از یک شک معقول نسبت به حقیقت امر قناعت حاصل نمود می‌تواند بر پایه آن حکم صادر نماید^۴. همچنین، در

۱. نجفی، محمد، **جواهر الکلام**، جلد ۴۰، قم، انتشارات دار الکتب الاسلامیه، ۱۳۶۶.

۲. موسوی الخمینی، روح الله، **تحریر الوسیله**، جلد دوم، قم، نشر اسلامی، ۱۴۱۸.

3. Beyond a Reasonable Doubt.

4. Stone, M., Proof of Fact in Criminal Trials, (July 1984) p.355.

پرونده هریسون^۱ بر پذیرش علم قاضی از نوع غیر شخصی و مبتنی بر ادله علمی تأکید گردیده است. در عصر حاضر، دستگاه عدالت کیفری به منظور مقابله مؤثر با بزهکاران و حمایت از جامعه، می‌بایست جهت کشف و اثبات جرائم، مجهز به علوم جدید گردد در غیر این صورت باید تحولات شگرفی که در حوضه علوم جزایی به وقوع پیوسته است را نادیده انگارد.^۲

با توجه به اهمیت علم قاضی قانون‌گذار در مقام حل تعارض میان علم قاضی و سایر ادله اثبات در امور کیفری، سیادت و برتری را به علم قاضی داده و در ماده ۲۱۲ قانون مجازات اسلامی آورده است «در صورتی که علم قاضی، با ادله قانونی دیگر در تعارض باشد اگر علم، بین باقی بماند، آن ادله برای قاضی، معتبر نیست و قاضی با ذکر مستندات علم خود و جهات رد ادله دیگر، رأی صادر می‌نماید». این به آن جهت است که قدرت اثباتی علم قاضی، از بینه‌ایی که واقعیت را آشکار می‌کند، قوی‌تر می‌باشد، زیرا، اعتبار ادله دیگر از باب طریقت آنها به واقع است، پس هرگاه قاضی شخصا به حقیقت موضوع پرونده تحت رسیدگی خود، دست یابد، به مراتب اعتبار آن از ادله‌ایی که کاشف از واقع شناخته می‌شوند بیشتر است.

مع الوصف، پذیرش علم قاضی به‌عنوان یکی از طرق اثبات در امور کیفری در شرایط فعلی مفید بلکه لازم است، زیرا، امروزه نمی‌توان انتظار داشت که جرائم زیادی به‌وسیله اقرار یا بینه (شهادت شهود) اثبات شوند و با پذیرش علم قاضی به‌عنوان یکی از ادله اثبات جرائم می‌توان شیوه‌های جدید کشف و اثبات جرائم که با استفاده از علمی مثل پزشکی قانونی، پلیس علمی، عکس‌برداری جنایی، آزمایشات D. N. A، اثر انگشت و نظایر آنها ابداع گشته‌اند، را وارد حقوق جزای اسلامی نمود.

بنابراین در بحث حاضر، تمامی ادله علمی مبتنی بر علوم پیشرفته و مدرن که به منظور کشف حقیقت در فرایند کیفری مورد استفاده قرار می‌گیرند، می‌توانند موجبات علم قاضی را فراهم نمایند و در صورت تعارض این ادله با ادله قانونی دیگر، در صورت انطباق ادله علمی با مستندات محقق و معلوم پرونده و گرایش قاضی به این ادله، ادله قانونی دیگر کنار گذارده می‌شود و بر آن اساس حکم صادر می‌گردد.

1. wetheral v harrison (1995).

۲. علی آبادی، عبدالحسین، موازین قضایی هیئت عمومی دیوان عالی کشور، جلد سوم، تهران، انتشارات حسینیہ ارشاد، ۱۳۶۴.

در حقوق انگلیس قاضی می‌تواند بر مبنای علم شخصی تصمیم‌گیری کند مشروط بر اینکه در آن زمینه تخصص داشته باشد در غیر این صورت باید بر مبنای علمی که از عرف و نظم عمومی ناشی می‌شود، حکم دهد به عبارت دیگر در این کشور نیز همانند نظام کیفری ایران علم قاضی از نوع غیر شخصی پذیرفته شده است مگر اینکه قاضی در موضوع مورد نظر متخصص باشد. در این کشور از آنجا که ادله علمی و کارشناسانه به جهت علمی و تجربی بودن از درجه خطاپذیری کمتری نسبت به ادله سنتی برخوردار می‌باشند در راستای قناعت قاضی و زدودن شک معقول اهمیت قابل توجه‌ای به آن داده شده است.^۱ بنابراین ملاحظه می‌گردد که ادله علمی هم اکنون در نظام کیفری ایران یک دلیل غیر مستقیم محسوب گردیده و صرفاً می‌تواند موجبات علم قاضی را فراهم نماید این در حالی است که با توجه به موارد پیش‌گفته ادله علمی ارزش اثباتی بالایی داشته و سزاوار است که به‌عنوان یک دلیل مستقل و در کنار ادله دیگر در نظر گرفته شوند و در این صورت قاضی قادر خواهد بود که همانند ادله دیگر آن را مورد ارزیابی قرار دهد. خاطرنشان می‌گردد که، علم قاضی بر تمامی ادله کیفری سلطنت دارد و معیاری است برای ارزیابی ادله کیفری دیگر، به این صورت که لحاظ اصولی تا مادامی که قاضی قناعت وجدان و علم نسبت به مجرمیت یا برائت شخص حاصل ننماید نمی‌بایست مبادرت به صدور حکم نماید.

---

1. Allen. Christopher. Practical Guide to Evidence. Third Edition. Cavendish Publishing. London. (May 2004) p.65.

نتیجه گیری

احقاق عدالت کیفری در جامعه بدون داشتن یک نظام ادله اثبات کیفری کارآمد و جامع میسر نخواهد بود. در عصر حاضر با پیشرفت علوم و فناوری، شیوه‌های علمی کشف و اثبات جرائم با عنوان ادله علمی مبتنی بر تکنولوژی روز به‌ویژه در زمینه جرائم علیه تمامیت جسمانی از قبیل، انگشت‌نگاری، آزمایشات "دی.ان.ای"، پزشکی قانونی و دیگر شیوه‌های علمی به منظور کشف و اثبات جرائم در دسترس دستگاه قضایی قرار گرفته است که می‌تواند مکمل و گاه جایگزین ادله سنتی موجود قرار گیرند. بدیهی است که هنگامی که بزهکاران در ارتکاب جرائم از شیوه‌های جدید علمی استفاده می‌نمایند، عدالت نیز برای مبارزه با آنها ناچار است با سلاحی متناسب مجهز گردد و از شیوه‌ها و فنون علمی بهره گیرد.

ادله علمی که به استفاده از تجربیات و دستاوردهای ناشی از علوم و تکنولوژی‌های نوین بشری در فرایند کشف و اثبات جرائم تعریف گردیده‌اند، خود یک نوع کارشناسی تخصصی و فنی می‌باشند، که به ابعاد غیر حقوقی و تخصصی موضوع پرونده کیفری می‌پردازند و قضات دادگاه‌ها به دلیل فقدان معلومات تخصصی و فنی ناگزیر از ارجاع موضوع به آنها می‌باشند و علی‌رغم چالش‌های آنها از قبیل ملاحظات حقوق بشری در زمینه تعرض ناپذیری جسم انسان در خصوص أخذ اثر انگشت و آزمایش دی.ان.ای، خطا و اشتباه عوامل انسانی در تحصیل ادله علمی و یا عمد در تحریف نتایج أخذ شده، این ادله به دلیل تجربی و علمی بودن از درجه خطاپذیری کمتری نسبت به ادله سنتی در خصوص اثبات جرم برخوردار هستند که همین امر پذیرش آنها را از لحاظ عقلی و منطقی توجیه می‌نماید.

با نگاهی تطبیقی به نظام کیفری انگلیس و رویه قضایی این کشور که در زمینه به‌کارگیری از شیوه‌ها و ادله علمی غنی‌تر از سایر کشورها می‌باشد، مشخص می‌گردد که ادله علمی و کارشناسانه به دلیل علمی و تجربی بودن در کنار ادله سنتی به‌عنوان یک دلیل مستقل در فرایند دادرسی این کشور مورد استناد قرار می‌گیرد و می‌توانند مبنای صدور رأی دادگاه‌ها قرار گیرند و در موارد بسیاری موجبات برائت و یا مجرمیت اشخاص را فراهم نموده است و گاه ممکن است در راستای قاعده "اثبات جرم فراتر از شک معقول" که معادل اقناع وجدانی قاضی در نظر گرفته می‌شود، مفید واقع گردند، از این‌رو، ادله علمی جایگاه مهمی در فرایند دادرسی این کشور

داشته و تجهیزات و امکانات کافی جهت تحصیل این ادله به آن اختصاص یافته و ضوابط و مقررات دقیقی نیز در خصوص آنها تعیین گردیده است.

این در حالی است که شیوه‌های علمی کشف و اثبات جرائم در قانون مجازات اسلامی برخلاف حقوق انگلستان به‌طور مستقل و در کنار سایر ادله اثبات کیفری احصا نگردیده‌اند و تنها در قالب کارشناسی‌های تخصصی و فنی به‌عنوان قرائن و امارات قضایی می‌توانند موجبات اقناع وجدانی و علم قاضی را فراهم نمایند. مع الوصف، به جهت عدم امکان عقلی وجود ادله سنتی در تمامی موارد و لزوم بهره‌مندی از شیوه‌های علمی کشف و اثبات جرائم به منظور کشف بهتر حقیقت امر، ادله علمی به شرط رعایت ضوابط و معیارهای علمی و اخلاقی، به‌عنوان ادله اثباتی معتبر، می‌توانند نقش مهمی در زمینه کشف و اثبات و انتساب آن به متهمان در فرایند دادرسی کیفری ایفا نمایند، در نهایت ضرورت دارد که با توجه به پیشرفت‌ها و تجربیات سایر کشورها به‌خصوص کشور انگلستان در زمینه به‌کارگیری ادله علمی در فرایند دادرسی کیفری خود در کنار سایر ادله کیفری اولاً: قانون‌گذار روش‌ها و شیوه‌های علمی کشف و اثبات جرائم را در قالب "ادله علمی" به‌طور مستقل و در کنار ادله سنتی و در راستای تکمیل نظام ادله اثبات کیفری به رسمیت شناخته و احصا نماید و ثانیاً: با توجه به پیشرفت مستمر و همیشگی تکنولوژی و شیوه‌های علمی و تأثیر این امر در پیشرفت علوم جرم‌یابی به‌طور عام و ادله اثبات علمی به‌طور خاص و جهت نیل به تحقق عدالت قضایی می‌بایست امکانات و تجهیزات لازم جهت تحصیل این ادله در اختیار نهاد پزشکی قانونی و سایر نهادهای ذی‌ربط قرار گیرد و ثالثاً: اصول و ضوابط حاکم بر ادله علمی در زمینه چگونگی تحصیل و گردآوری و ارائه آنها به مرجع قضایی به‌درستی ترسیم گردیده تا از هرگونه خطا و اشتبای احتمالی عوامل انسانی در گردآوری آنها پرهیز گردد و از آنجا که دلیل به‌عنوان مرکز ثقل دعاوی کیفری می‌باشد، این امر گامی مهم در تجهیز دستگاه عدالت کیفری در خصوص مبارزه با جرائم، کشف حقیقت و اجرای عدالت کیفری خواهد بود.

فهرست منابع

الف) فارسی

۱. تدین، عباس، جایگاه کارشناسی و ادله بیوژنتیک در دادرسی‌های کیفری، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۶۸، ۱۳۸۸.
۲. جعفری، امین، تشخیص هویت ژنتیکی در پرتو علوم جنایی، فصلنامه حقوق پزشکی، تهران، ۱۳۸۹.
۳. حسن‌زاده، مهدی، کارشناسی دلیلی مستقل از علم قاضی، مجله فقه و حقوق، سال سوم، شماره ۱۲، ۱۳۸۶.
۴. دبلیونیت، ام هس کاون، تحقیقات جنایی، ترجمه: جاوید بهرام‌زاده، تهران، انتشارات دانشگاه علوم انتظامی، چاپ اول، ۱۳۸۵.
۵. دیانی، عبدالرسول، ادله اثبات دعوی در امور مدنی و کیفری، انتشارات تدریس، چاپ اول، ۱۳۸۵.
۶. زراعت، عباس، ادله اثبات دعوا، چاپ اول، تهران، نشر قانونمدار، ۱۳۸۸.
۷. سافراشتاین، ریچارد، کشف علمی جرائم، مترجم: معاونت آموزش ناجا، تهران، معاونت آموزش ناجا، ۱۳۷۸.
۸. سوانسون، چالز- چاملین، نیل- تری تو، لئونارد، " کشف علمی جرائم "، ترجمه: مهدی نجابتی، رضا پرویزی، اصغر شفیعی نیک، مجله تحقیقات جنایی، دانشگاه علامه طباطبائی، ۱۳۸۱.
۹. شریفی خضارتی، امیر، نگاهی به علم انگشت‌نگاری، سایت آفتاب (www. Aftab.ir)، ۱۳۸۷.
۱۰. شیرزاد، جلال، پلیس و پزشکی قانونی، جلد اول، انتشارات دانشگاه علوم انتظامی، تهران، ۱۳۸۵.
۱۱. ضیا، کیوان، قانون مجازات اسلامی در قلمرو قضایی ایران، تهران، انتشارات ضیا، ۱۳۸۳.
۱۲. طاهری بجد، محمد علی، تعیین رژیم دلایل کیفری در نظام قضایی ایران، علوم جنایی، مجموعه مقالات در تجلیل از دکتر آشوری، تهران سمت، ۱۳۸۳.
۱۳. علی آبادی، عبدالحسین، موازین قضایی هیئت عمومی دیوان عالی کشور، جلد سوم، چاپ اول، انتشارات حسینیہ ارشاد، ۱۳۶۴.
۱۴. علی پور تبریزی، آرش، ژنتیک قانونی، اصول و کاربردها، انتشارات شاملو، مشهد، ۱۳۸۹.
۱۵. فلتی، فرانسوا، نقش کارشناسی در تحقیقات و فرایند کیفری، ترجمه: عباس تدین، مجله تعالی حقوق، تهران، شماره ۱۵، ۱۳۸۶.
۱۶. کاهانی، علیرضا و خدابنده، فریده، پزشکی قانونی، مجله پیام آموزش، شماره ۱۳، ۱۳۹۰.
۱۷. کریم‌زاده، احمد، آرا دادگاه‌های انتظامی قضاات در امور کیفری، نشر میزان، چاپ اول، ۱۳۸۱.

۱۸. گودرزی، فرامرزی، پزشکی قانونی، انتشارات انیشتین، جلد اول، ۱۳۷۷.
۱۹. مؤذن زادگان، حسن علی، عظیمی فر، بابک، سودمندی و تجزیه و تحلیل دی. ان. ای در کشف علمی جرائم، مجموعه مقالات، تهران، انتشارات سمت، چاپ اول، ۱۳۸۹.
۲۰. موسوی الخمینی، روح الله، تحریر الوسيله، جلد دوم، قم، نشر اسلامی، ۱۴۱۸.
۲۱. نجابتی، مهدی، کشف علمی جرائم، چاپ ۱۳، انتشارات سمت، ۱۳۹۲.
۲۲. نجفی، محمد، جواهر الکلام، جلد ۴۰، انتشارات دار الکتاب الاسلامیه، ۱۳۶۶.
۲۳. ورنون جی، گیبتر، تحقیقات علمی پیرامون قتل، ترجمه: رضا پرویزی، تهران، انتشارات معاونت آموزش جمهوری اسلامی، ۱۳۷۷.
۲۴. هدایتی، محمد علی، آیین دادرسی کیفری، دانشگاه تهران، ۱۳۳۲.

ب) انگلیسی

25. Allen. Christopher. practical Guide to Evidence. Third Edition. cavendish publishing. London. 2004.
26. Archbold ج, Criminal Pleading , Evidenc and Practice , sweet and Maxwell, London 2004.
27. Robert ,Paul and Zuckerman, Adrian, Criminal Evidence , first edition, Oxford University press, 2004.
28. Ormerod, Davidc. and Tause, Dillys , case comment, Disclosure magistrate court to serve D.N.A Evidence as a part of advance information, Criminal law Review. 2001. Dec.
29. Lynch. Michael and McNally. Ruth, common Sense, and D. N. A Evidence: a Legal Controversym, about the Public Understanding of Science, public understanding of Science 12(1), 2003.
30. Lawson, F, Tamara: can fingerprints Lie? Re- Weighting Fingerorint Evidence In Criminal Jury Trials: American Journal of criminal Law. 2003.
31. Ress, Tom and Robert, A . J. , Case Comment , Evidence: Expert Evidence Lip Reading , Criminal Law Review, 2004, nov.
32. Pollman, Christopher, Book Review: Suspect Identities. A History of Fingerprinting and Criminal Identification , British Journal criminology. vol, 44, 2004, march.
33. Stone ,M, Proof of fact in criminal trials, 1984.
34. Kean , A , the Modern Law of Evidence , fifth Edition, Butterworth, London, 2000.
35. Kaye, D and Smith, M. ” D.N.A Identification Database: Legality , Legitimacy , Wisconsin, L Rev, 2003. p. 413.

